

PUTOPIS
MATHIASA PILLERA I LJUDEVITA MITTERPACHERA
PO SLAVONIJI I POŽEŠKOJ ŽUPANIJI IZ 1783. GODINE

Snježana Paušek-Baždar

Među tiskanim izvorima naše prošlosti posebno mjesto u bogatom fondu hrvatske kulturne i prirodoslovne baštine pripada putopisu naslova »Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam mensibus junio et julio anno 1782 susceptum«, ili pak u prijevodu: »Putovanje kroz Požešku županiju u Slavoniji što su ga mjeseca lipnja i srpnja 1782. poduzeli profesori svećenici s kraljevskog budimskog sveučilišta Mathias Piller, profesor prirodopisa i Ljudevit Mitterpacher, profesor gospodarstva« napisan na 147 stranica, sa 16 slika i tiskan u Budimu 1783. godine.

Hrvat Ljudevit Mitterpacher je rođen u Belju u Baranjskoj županiji 1734., a umro je u Pešti 1814. Nakon studija na Trnavskom sveučilištu i profesure na Terezijanskoj viteškoj akademiji u Beču, djeluje kao redoviti profesor najprije gospodarstva (*Oeconomia ruralis*) na Filizofskom fakultetu Sveučilišta u Budimu, a po preseljenju Sveučilišta u Peštu (1784) uz gospodarstvo predaje tehnologiju (*Technologia*) i prirodopis (*Historia naturalis*), pa je iz tih područja objelodanio više djela i sveučilišnih udžbenika. Jedno vrijeme je djelovao i kao dekan Filozofskog fakulteta i rektor Sveučilišta. Bio je redoviti član Akademije znanosti u Bologni. Jedan je od brojnih Hrvata koji su u 18. st. djelovali na Sveučilištu u

R-475

I T E R

PER

POSEGANAM SCLAVONIÆ
PROVINCIAM

MENSIBUS JUNIO, ET JULIO

ANNO MDCCLXXXII.

SUSCEPTUM

A MATHIA PILLER

Historiæ Naturalis,

ET

LUDOVICO MITTERPACHER

Oeconomiz Rusticæ, in Regia Universitate Budensî

Professoribus Presbyteris.

B U D Æ,

TYPIS REGIÆ UNIVERSITATIS.

ANNO MDCCLXXXII.

Prostat Pestini, Budæ & Cassovia, apud J. M. Weingand,
& J. G. Köpf.

Naslovnica Putopisa Mathiasa Pillera i Ljedevita Mitterpachera po požeškom kraju

Beču i Pešti. Pored Ljudevita Mitterpachera to je bio njegov brat Josip, zatim *Franjo Bruna* (1745-1817), *Matija Petar Katančić* (1750-1825), *Josip Franjo Domin* (1754-1819), *Ivan Paskvić* (1754-1829) i *Mirko Daniel Bogdanić* (1760-1802) na Filozofskom, pa *Ignjat Adam Prandt* (1742-1817) i *Mihajlo Šoretić* (1741-1786) na Medicinskom, *Adalbert Barić* (1742-1830) na Pravnom fakultetu i drugi.

Austrijanac Mathias Piller je rođen u Grazu 1733., a umro je u Budimu 1788, u 55. godini života. Jedno vrijeme je također djelovao kao profesor na Terezijanskoj viteškoj akademiji u Beču, a potom je redoviti profesor prirodopisa (*Historia naturalis*) i voditelj Prirodoslovnog muzeja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Budimu, a potom u Pešti. Napisao je srednjoškolski udžbenik prirodopisa, a u povijesti znanosti je poznat po svojoj *Zbirci prirodnina* koja je najprije bila pohranjena na Sveučilištu u Pešti, a danas je u Grazu.

Zajedno s Ljudevitom Mitterpacherom poduzeo je 1782. godine putovanje po Slavoniji i Požeškoj županiji. Oni su zajedno objavili prirodoslovna, gospodarska i etnografska zapažanja iz tih krajeva, u putopisu koji je od izuzetnog interesa za našu znanstvenu i kulturnu povijest.

* * *

Koji je bio razlog putovanja naših autora u požeški kraj? Nasuprot močvarnom humku nalazi se selo Eminovci. Od jeseni 1779. godine u tom selu su se počeli učestalo pojavljivati čudni požari. Stanovnike je zahvatio strah pa nisu više htjeli stanovati u svojim kućama, nego su prebivali po voćnjacima.

Županijske vlasti iz Požege, koja je od 1765. slobodni kraljevski grad, izvijestile su o tim zbivanjima Beč, pa je carska vlada imenovala dva spomenuta profesora da razvide što je uzrok tolikom požarima. No, naši autori unatoč temeljitom istraživanju tla, vode, pa čak i utjecaja elektriciteta iz zraka nisu dokučili razlog požara. No, oni su zato svoj kratki boravak od gotovo dva mjeseca (lipanj i srpanj) iskoristili za upoznavanje biljnog, životinjskog i mineralnog blaga ovog dijela Slavonije, ali i za поблиže upoznavanje naroda i njihovih običaja. Rezultate tog motrenja objavili su u ovom putopisu ne bi li, kako sami kažu: »Svojim opažanjima potakli i druge na istraživanje prirode toga kraja«. Svoj tekst su popratili nizom dobro izrađenih, a nekih i u bojama, slika bilja, ptica, leptira i kukaca.

Smjer putovanja je bio takav da su najprije 24. lipnja 1782. došli u Požegu, gdje ih je dočekao poznati hrvatski prosvjetni radnik *Đuro Barjaktari*, koji im je bio od velike pomoći ne samo kao tumač, već i kao i savjetodavac. U prvo doba svog boravka bavili su se Eminovcima, ne bi li ušli u trag uzrocima vatre. O Petrovu blagdanu posjetili su požeškog podžupana *Stjepana Markovića* na njegovu imanju u Cerniku, pogledali potom Veliku i njenu okolicu, te se 15. srpnja uputili u gornje krajeve požeške županije koje su obišli u desetak dana (Buč — Kutina — Gaj — Daruvar — Sirač — Pakrac — Kamensko — Cernik — Drežnik). Potkraj srpnja su iz Požege posjetili Stražeman i planinu Papuk. Poslije toga su ostali još tri dana u Požegi, 31. srpnja se oprostili od nje, svratili se toga dana u Kutjevo, a sutradan prešli Krndiju i uputili se preko virovitičke županije kući u Budim, kamo su stigli 12. kolovoza.

U tom putovanju, kako je već spomenuto, oni su svoju pažnju usmjerili u prvom redu na proučavanje prirodnog blaga. S obzirom na prirodoslovna, poglavito botanička, zoologijska i mineralogijska istraživanja u Slavoniji u XVIII. st., treba reći da takvih istraživanja prije Mitterpachera i Pillera gotovo nije bilo. Naime, u Hrvatskoj su u prošlosti boravili neki poznati strani botaničari kao *Clusius*, *Donati*, *Agosti*, a potkraj 18. st. i priznati *Baltazar Hacquet*. No, oni su svoje zanimanje usredotočili na onaj pojas Hrvatske što se proteže od Varaždina do mora, osobito na području Rijeke, primorja i Kvarnerskih otoka. U tom pogledu ništa se nije promijenilo ni početkom XIX. st. kada nastupaju prvi hrvatski botaničari kao braća *Nikola* i *Josip Host*. Zato ovaj pothvat hrvatskog učenjaka Mitterpachera i Austrijanca Pillera čini časnu iznimku i otkriva Slavoniju u prirodoslovnom pogledu. Dapače, naši autori pretpostavljaju da su pronašli i neke nove biljne vrste uz rijeku Ilovu i na nekim mjestima uz vode Daruvara i to one biljne vrste koje imaju isključivo ljekovita svojstva.

Osim prirodoslovnih opažanja, koja zahtijevaju još temeljitija istraživanja, osobitu važnost ovog djela čini opis narodnog života i običaja, počevši od samog njihova imena Slavonci. Treba istaknuti da su o tome nekoliko godina prije pisali suvremenici naših autora, austrijski vladin savjetnik *Wilhelm von Taube* u svom putopisu po Slavoniji koji je objavljen u Leipzigu 1777. godine i hrvatski popularni pisac *Matija Antun Relković* u drugom izdanju »Satira« iz 1779. godine.

Veoma crnu sliku koja je Taube ostavio o kućama i životu u Slavoniji u potpunosti opovrgavaju i potiru naši autori, ali i Matija Relković. Premda je Taube opisao područje slavonske Granice, a naši autori požeški kraj, malo je vjerojatno

da je u kući i domaćem životu doista bila tako jaka razlika kako bi proizlazila iz opisa s jedne strane Taubeova, a s druge Mitterpacher-Pillerova. I po slikovitom opisu slavonskog seljaka u Relkovićevom »Satiru«, gdje je u prvom redu prikazana upravo slavonska Granica, čini se da je Taubeova slika suviše izopačena, inače bi teško bilo razumjeti znatne razlike u opisima slavonskog sela ovih suvremenika.

Ono što Mitterpacher i Piller kazuju o odnosu kućnoga starješine i ukućana, te o čistoći koja je glavni ures slavonskih kuća slažu se s mislima koje je o tome iznio Relković u drugom izdanju »Satira« i to opovrgava Taubeov opis. Naime, kada naši autori opisuju kako su građene slavonske kuće, oni kažu: »To je također jedina soba koja se za zimskih mjeseci grije naloživši vatru u peći, jer noćuju u hladnom. Ako kućni gazda ima braće ili sinova oženjenih, sagrađe se odijeljeno, no ipak unutar iste ograde, za pojedine bračne parove posebne spavaće sobe... Unutrašnjosti soba je jedini ures čistoća na koju svi jako paze« (1, str. 119).

O marljivosti i rukotvorstvu slavonskih seljaka govore i Taube i naši autori s velikim priznanjem: »Nećeš naime među seljacima naći koji bi kola, plugove ili koje mu drago drveno oruđe volio kupiti od drvodjelca nego sam sebi načiniti. I ne stide se, kada nemaju drugog posla, plesti čarape i rukavice od vune. Mladež ljeti ide za marvom na pašu ali ruke im nikada nisu bez posla, nego radije predu pređu ili izrađuju kakvu tkaninu« (1, str. 123).

Naši autori također pohvalno govore da je po selima dosta onih koji znadu čitati i pisati, te da je već 1758. u Kutjevu otvorena prva škola za seosku omladinu, a potom i u drugim mjestima.

S obzirom na stanovništvo oni kažu da u požeškoj županiji žive Iliri tj. Hrvati, Slavonci kojih se ime izradi od slavenske riječi slava, jer je »slava u oružju uvijek bila vlastitost toga naroda«. Osim toga kažu da u području što se proteže između Pakraca i Ilove žive *Vlahi* i *Vlasi* za koje, kažu naši autori von Taube misli da su došli iz Karavlaške, ali oni u to nisu uvjereni. Naime, Mitterpacher i Piller smatraju da su ti Vlasi porijeklom s južnih, morskih strana na što bi ukazivala inačica njihova imena *Morlaci*. Vlah bi značio junak, a morski bi ukazivao na predio prema moru, tj. na Bosnu. Oni to svoje uvjerenje potkrepljuju i pučkim mišljenjem, te nekim ostacima starih običaja, a osobito ženske nošnje sačuvane u narodu.

Naši autori detaljno opisuju nastambe i naselja, te slavonski postupak dobivanja vapna za objeljivanje kuća, pa u tu svrhu opisuju i daju crtež jedne

takve vapnare. Za razliku od Taubea navode da su ceste dobre i to osobito zaslugom grofa *Antuna Jankovića Daruvarskog*, ali da su istodobno i nesigurne: »Ceste su u požeškoj županiji bile vrlo dobre, hvala budi neumornom nastojanju velikog župana Antuna Jankovića Daruvarskog, no u drugu su ruku upravo te dobro uređene ceste bile svjedok, kako je još velika nesigurnost u zemlji; gdje god je cesta prolazila kroz šumu bilo je s obje strane drveće prorijeđeno i grmlje isječeno, da se hajduci ne mogu iza njih skrivati i iz zasjeda vrebati na putnike« (1, str. 50). Nažalost, nadžupan požeške županije, grof Antun Janković Daruvarski, u doba posjeta naših putopisaca boravio je na bečkom dvoru, pa ga nisu susreli.

Nadalje, naši autori s velikom ljubavi, ali istodobno i vrlo objektivno govore o izgledu Slavonki i Slavonaca, o njihovoj nošnji, običajima, glazbi, gostoljubivosti, bolestima, liječenju, prehrani, odgoju djece i radu u kući. Pri tome osobito hvale gostoljubivost Slavonaca, pa kažu: »Sav narod je na glasu po gostoljubivosti, pa za njih gotovo vrijedi ono što je Tacit zabilježio o Germanima: 'Nijedan drugi narod nije podatniji u gozbama i u dočekivanju gostiju. Ne primiti pod krov ma kojeg smrtnika smatra se grijehom; prema svojim prilikama svaki podvori priređenom gozbom'. Kada ponestane, što da se pripravi, strpljivo podnose oskudicu, dok se žetva ne spremi u žitnice i berba u podrume, a onda opet nanovo priređuju gozbe« (1, str.122).

Naši autori također navode da se Slavonci, osim jela od mesa i brašna, najviše hrane slatkim ili kiselim kupusom i bundevama, dok za začim koriste mljevene orahe.

* * *

Nema dvojbe da je ovaj putopis važan za poznavanje gospodarske i uopće kulturne prošlosti Slavonije i da je s prirodoslovnog gledišta pionirski i prvi pokušaj takvog istraživanja tog kraja Hrvatske. Također nema dvojbe da su peštanski profesori nastupili vrlo pošteno i objektivno s jedne strane ne podcjenjujući stanovništvo, ali istodobno, s druge, upozoravajući na neiskorištena prirodna bogatstva i dajući savjete za daljnji razvitak i promicanje blagostanja toga kraja Hrvatske. Tako oni upozoravaju da na kraju sela Bučindol protječe rijeka puna kamenog ulja, te da bi pokusima trebalo provjeriti da li bi se iz nje mogao vaditi nafta, te razviti industrija kolomaza. Također navode da je požeški duhan izvrsne kakvoće, ali istodobno prigovaraju da bi trebalo unaprijediti

njegovo uzgajanje, kao i svilogojstvo, uzgoj kukuruza, a osobito lana. U svrhu bolje izradbe platna i izbjeljivanje lana, naši autori sugeriraju da se pozovu stručnjaci iz krajeva gdje u tome postoji veća umješnost, te da se razvije trgovina s vanjskim svijetom.

Jedna od osobitih značajki putopisa Hrvata Ljudevita Mitterpachera i Austrijanca Mathiasa Pillera iz 1782. godine jest i u tome što njihov putopis opovrgava tmurnu sliku o Slavoniji koju je nekoliko godina prije (1777) u svom putopisu objelodanio carski savjetnik Wilhelm von Taube.

I na kraju treba upozoriti da bi se neki prijedlozi naših autora iz 18. stoljeća i danas mogli uporabiti kao moguće odrednice za razvitak gospodarstva ovog dijela Hrvatske.

LITERATURA

1. Mathias Piller; Ljudevit Mitterpacher:

Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam mensibus junio et julio anno 1782 susceptum a Mathia Piller et Ludovico Mitterpacher, Budae 1783, 147 str.

2. Josip Balabanić:

Prirodoslovna, gospodarska i etnografska zapažanja o Slavoniji i Požeškoj županiji u jednom putopisu s kraja XVIII. stoljeća, *Prirodoslovna baština Slavonske Požege*, Zbornik radova, Slavonska Požega 1977, str. 23-32.

3. Tomo Matić:

Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knjiga 35, Zagreb 1951, str. 5-27.

4. Snježana Paušek-Baždar:

Flogistonska teorija u Hrvata, Zagreb 1994, str. 137-145.

5. Fridrik Taube:

Historisch-geographische Beschreibung des Königsreichs Slavonien und des Herzogtums Syrmien, Leipzig 1777.

6. Constant von Würzbach:

Biographisches Lexikon, Wien 1863, str. 10, str. 73-78.